

שבט תשס"ה

בס"ד

מכות מצרים

לפרשת וארא

1. פרק ד' – משה ואהרן "מתגלים" לעם

- (כז) וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל אַהֲרֹן וְלֵךְ לְקַרְאֵת מֹשֶׁה הַמִּדְבָּרָה וַיֵּלֶךְ וַיִּפְגְּשֵׁהוּ בְּהַר הָאֵלִים וַיִּשְׁק לּוֹ:
 (כח) וַיִּגַּד מֹשֶׁה לְאַהֲרֹן אֵת כָּל דְּבָרֵי יְהוָה אֲשֶׁר שְׁלַח וְאֵת כָּל הָאֵתֹת אֲשֶׁר צִוְּהוּ:
 (כט) וַיֵּלֶךְ מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן וַיֵּאָסְפוּ אֶת כָּל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל:
 (ל) וַיְדַבֵּר אַהֲרֹן אֶת כָּל הַדְּבָרִים אֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה אֶל מֹשֶׁה וַיַּעַשׂ הָאֵתֹת לְעֵינֵי הָעָם:
 (לא) וַיֹּאמְרוּ הָעָם וַיִּשְׁמְעוּ כִּי פָקֵד יְהוָה אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְכִי רָאָה אֶת עֲנָנִים וַיִּקְדּוּ וַיִּשְׁתַּחֲוּוּ:

אהרון (או משה) עושה את האותות (מטה – נחש, יד מצורעת, מים – דם).

2. פרק ה' – הפגישה הראשונה עם פרעה (הזקנים "נשמטים")

- (א) וַאֲחֵר בָּאוּ מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן וַיֹּאמְרוּ אֶל פְּרֹעֹה כֹּה אָמַר יְהוָה אֵל יִשְׂרָאֵל שְׁלַח אֶת עַמִּי וַיָּחֵגוּ לִי בַמִּדְבָּר:
 (ב) וַיֹּאמֶר פְּרֹעֹה מִי יְהוָה אֲשֶׁר אֲשַׁמְעֶךָ לּוֹ לְשַׁלַּח אֶת יִשְׂרָאֵל לֹא יָדַעְתִּי אֵת יְהוָה וְגַם אֶת יִשְׂרָאֵל לֹא אֲשַׁלַּח:
 (ג) וַיֹּאמְרוּ אֵלָּהּ הֵי הָעֶבְרִים נִקְרָא עַלֵינוּ בְּלִבָּהּ נָא דְרֹךְ שְׁלִישֵׁת יָמִים בַּמִּדְבָּר וְנִזְבְּחָה לַיהוָה אֵל הַיִּינוֹ כִּי פָגַעְנוּ בְּדָבָר אוֹ בְּחֶרֶב:

12. אברבנאל – פרעה חולק על מציאות ה' בשלוש רמות, המכות הן חינוך פרעה ומצרים

פרעה היה חולק על משה בשלשה שרשים: משה הניח מציאות סיבה ראשונה מחויב המציאות מעצמו, ופרעה הכחיש מציאותו כאמרו: "לא ידעתי את ה'". והשורש השני הוא, שמשה הניח שהאלוה משגיח בכל דרכי בני-אדם לתת לאיש כדרכיו, ופרעה כיחש זה באמרו: "מי ה'?!". והשורש השלישי, שמשה הניח, שהאלוה המשגיח הוא האלוקים ישראל בעל הכוחות והיכולת, יכול לשנות טבעי הדברים ומחדשם בכלל ובפרט כרצונו, ופרעה יכחיש באמרו: "מי ה' אשר אשמע בקולו?!"

הנה מפני זה באו המכות מכוונות לאמת שלשת השרשים האלה:

לאמת מציאות האל באו שלש המכות הראשונות. לאמת השרש השני, ר"ל שיש שם אלוה משגיח ומנהיג, באו שלש המכות השניות. ואמנם שלש המכות האחרונות באו לאמת את השרש השלישי, והוא היותו יתברך יכול לשנות הדברים הטבעיים כרצונו.

הויכוח האמוני מתקיים בשלוש קומות:

הקומה הראשונה היא בעצם הויכוח על מציאות ה', לעומת פרעה הכופר בכך וטוען: "לא ידעתי את ה'".
 הויכוח השני הוא בשאלת טיב הקשר שבין בורא העולם ועולמו. גם הכרה במציאות הבורא מותרת יכולת לפקפק בהשגחתו. פרעה כופר בהשגחה זו.

והרמה השלישית היא הידיעה כי הבורא הוא בעל הכוחות כולם. ובידו לשלוט בחוקי הטבע ולשנותם כרצונו. פרעה כפר גם ביכולת זו.

נראה בהמשך איך שלשת מחזורי המכות מהווים תשובה ניצחת לכל הסוגיות האמורות.

3. פרק ה' – המשך הפגישה הראשונה עם פרעה

- (ד) וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם מֶלֶךְ מִצְרַיִם לְמַה מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן תִּפְרִיעוּ אֶת הָעָם מִמִּצְרַיִם לָכוּ לְסַבֵּל תִּיכֶם:
 (ה) וַיֹּאמֶר פְּרֹעֹה הֵן רַבִּים עִמָּה עִם הָאָרֶץ וְהַשְּׂבִתֶם אֹתָם מִסַּבֵּל תָּם:
 (ו) וַיִּצְוּ פְּרֹעֹה בַיּוֹם הַהוּא אֶת הַנְּגִישִׁים בָּעָם וְאֵת שְׂטָרֵיו לְאֹמְרֵי:

במכה התשיעית (ארבה), מסתבר ש - 80% מבנ"י לא הבינו והם מושמדים.
ה - 20% הנותרים מאמינים רק אחרי קריעת ים סוף.

(לא) וַיִּקְרָא יִשְׂרָאֵל אֶת הַיָּד הַגְּדֹלָה אֲשֶׁר עָשָׂה יְהוָה בְּמִצְרַיִם וַיִּיקְרָאוּ הָעָם אֶת יְהוָה וַיֹּאמְרוּ בֵּיהֶם יְהוָה וּבְמֹשֶׁה עֲבָדוּ.

לפני פרק ו', יש תאור של משפחות בנ"י...

8. הפגישה השניה עם פרעה

(ח) וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל מֹשֶׁה וְאֶל אַהֲרֹן לֵאמֹר:

(ט) כִּי יִדְבַר אֲלֵכֶם פֶּרַע הַלֹּאמֵר תִּנּוּ לָכֶם מוֹפֵת וְאָמַרְתֶּם אֵל אַהֲרֹן קַח אֶת מַטְּךָ וְהִשְׁלַךְ לִפְנֵי פֶרַע הַיְהִי לְתַנּוּן:

(י) וַיָּבֹא מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן אֶל פֶּרַע הַוַּעֲשׂוּ כֵן כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה וַיִּשְׁלַךְ אַהֲרֹן אֶת מַטְּהוֹ לִפְנֵי פֶרַע הַוַּלְפְּנֵי עֲבָדָיו וַיְהִי לְתַנּוּן:

(יא) וַיִּקְרָא גַם פֶּרַע הַלְחַכְמִים וְלִמְכַשְׁפִּים וַיַּעֲשׂוּ גַם הֵם חֲרָטְמֵי מִצְרַיִם בְּלִהְטֵיהֶם כֵּן:

(יב) וַיִּשְׁלִיכוּ אִישׁ מַטְּהוֹ וַיְהִיו לְתַנּוּנִים וַיִּבְלַע מַטְּהָ אַהֲרֹן אֶת מַטְּתָם:

(יג) וַיִּחַזַּק לֵב פֶּרַע הַוַּלֹּא שָׁמַע אֲלֵהֶם כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה:

לאחר הפגישה השניה מתחילות המכות. אבל לפנין נראה את ההגדה:

9. הגדה של פסח

אלו עשר מכות שהביא הקב"ה על המצרים במצרים ואלו הן: דם צפרדע ... רבי יהודה היה נותן בהם סימנים : דצ"ד
עד"ש באח"ב.

מה בא ר' יהודה ללמדנו?! האם אלו סתם סימנים לזכירה?

הרשב"ם¹ פקח את עינינו למחזוריות הקיימת במכות מצרים ובמה שקדם לכל אחת מן המכות:

10. רשב"ם שמות פרק ז

(כו) ויאמר י"י אל משה בא אל פרעה - שני פעמים היה משה מתרה את פרעה בשני מכות ובשלישי לא היה מתרה. וכן כל הסדר בכל שלש מכות אינו מתרה. בדם ובצפרדעים התרה, בכנים לא התרה. בערוב ובדבר התרה, בשחין לא התרה. בברד ובארבה התרה, [בחשך לא התרה]:

לאור דברי הרשב"ם יכולים אנו לבדוק את עשר המכות, ואז נגלה את המחזוריות הבאה:

במכה הראשונה בכל סדרה: הליכה בבוקר, התראה ו"מסר רוחני".

במכה השניה: התראה בלבד.

במכה השלישית: אין התראה.

במכת דם:

11. דצ"ד

מכת דם - שמות פרק ז

(יד) ויאמר ה' אל משה כבד לב פרעה מאן לשלח העם:

(טו) לך אל פרעה בבקר הנה יצא המימה ונצבת לקראתו על שפת היאר והמטה אשר נהפך לנחש תקח בידך:

(טז) ואמרת אליו ה' אלהי העברים שלחני אליך לאמר שלח את עמי ויעבדני במדבר והנה לא שמעת עד כה:

(יז) כה אמר ה' בזאת תדע כי אני ה' הנה אנכי מכה במטה אשר בידי על המים אשר ביאר ונהפכו לדם:

בוקר: לך אל פרעה בבקר...

התראה: הנה אנכי מכה...

מסר: בזאת תדע כי אני ה'...

במכת הצפרדעים², התראה בלבד:

12. מכת הצפרדעים

(כו) ויאמר ה' אל משה **בא אל פרעה ואמרת אליו כה אמר ה' שלח את עמי ויעבדני:**
(כז) ואם מאן אתה לשלח הנה אנכי נגף את כל גבולך **בצפרדעים:**

ובמכת הכינים³, לא מצאנו התראה ³:

13. מכת הכינים - שמות פרק ח

(יב) ויאמר ה' אל משה אמר אל אהרן **נטה את מטך והך את עפר הארץ והיה לכנם** בכל ארץ מצרים:

מטרה: " בזאת תדע כי אני ה'"

המבצע: אהרון. (אולי כי ככה, תפקידו לגרום להכרה במציאות ה').

14. פרעה מתחיל להבין (במכת הצפרדעים)

(ד) ויקרא פרע' ה' למשה ולאהר'ן וי' אמר העתירו אל' יה' נה' ונסר הצפרדעים ממני ומעמי ואשלקה את העם ויזבחו ליה' נה':

15. תגובת המצרים (במכת הכינים):

(יד) ויעשו כן החרטמים פלטיהם להוציא את הכנים ול' א' יכ' לו ותהי הפנם באדם ובבהמה:
(טו) וי' אמרו החרטמים אל פרע' ה' **אצבע אל הים הוא ויחזק לב פרע' ה' ול' א' שמע אליהם באשר דבר יה' נה:**

כך גם במחזור השני.

במכת ערוב⁴:

16. עד"ש

מכת ערוב - שמות פרק ח

(טז) ויאמר ה' אל משה **השכם בבקר והתיצב לפני פרעה הנה יוצא המימה ואמרת אליו כה אמר ה' שלח עמי ויעבדני:**

(יז) כי אם אינך משלח את עמי הנני משליח בך ובעבדיך ובעמך ובבתיך את הערב ומלאו בתי מצרים את הערב וגם האדמה אשר הם עליה:

(יח) והפליתי ביום ההוא את ארץ גשן אשר עמי עמד עליה לבלתי היות שם ערב **למען תדע כי אני ה' בקרב הארץ:**

בוקר: השכם בבקר...

התראה: הנני משליח בך ובעבדיך ובעמך ובבתיך את הערב...

מסר: למען תדע כי אני ה' בקרב הארץ.

במכת הדבר התראה בלבד ⁵:

17. מכת הדבר - שמות פרק ט

(א) ויאמר ה' אל משה **בא אל פרעה ודברת אליו כה אמר ה' אלהי העברים שלח את עמי ויעבדני:**

(ב) כי אם מאן אתה לשלח ועודך מחזיק בם:

(ג) הנה יד ה' הויה במקנך אשר בשדה בסוסים בחמרים בגמלים בבקר ובצאן **דבר כבד מאד:**

במכת שחין, ללא התראה ⁶:

18. מכת שחין - שמות פרק ט

(ח) ויאמר ה' אל משה ואל אהרן **קחו לכם מלא חפניכם פיח כבשן וזרקו משה השמימה לעיני פרעה:**

(ט) והיה לאבק על כל ארץ מצרים והיה על האדם ועל הבהמה לשחין פרח אבעבעת בכל ארץ מצרים :

המטרה : " למען תדע כי אני ה' בקרב הארץ: " **המבצע :** ה'.

19. תגובת פרעה (במכת ערוב):

(כא) וַיִּקְרָא פְרָעֹה אֶל מֹשֶׁה וְלֹאֲהָרֹן וַיֹּאמֶר לָכוּ זָבְחוּ לֵאלֹהֵיכֶם בְּאַרְצְךָ :
(כב) וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה לֹא נִכּוֹן לַעֲשׂוֹת כֵּן כִּי תוֹעֵבֶת מִצְרַיִם נִזְבַּח לַיהוָה אֱלֹהֵינוּ הֵן נִזְבַּח אֶת תּוֹעֵבֶת מִצְרַיִם לְעִינֵיהֶם וְלֹא יִסְקְלֵנוּ :
(כג) דָּרָךְ שְׁלֹשֶׁת יָמִים גַּלְךָ בַּמִּדְבָּר וְזָבַחְנוּ לַיהוָה אֱלֹהֵינוּ כַּאֲשֶׁר יֹאמַר אֱלֹהֵינוּ :
(כד) וַיֹּאמֶר פְּרָעֹה אֲנֹכִי אֲשַׁלַּח אֶתְכֶם וְזָבַחְתֶּם לַיהוָה אֱלֹהֵיכֶם בַּמִּדְבָּר כִּי הִנֵּה רַק הִרְחַק לֹא תִרְחִיקוּ לְלַקֵּת הַעֲתִירוּ בְּעַדִּי :

20. פרעה מגלה שה' מתערב בארץ (במכת דבר)

(ד) וְהִפְלֵה יְהוָה בֵּין מִקְנֵה יִשְׂרָאֵל וּבֵין מִקְנֵה מִצְרַיִם וְלֹא יָמוּת מִכָּל לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל דָּבָר :
(ה) וַיִּשָּׂם יְהוָה מוֹעֵד לֵאמֹר מִחֹר יַעֲשֶׂה יְהוָה הַדָּבָר הַזֶּה בְּאַרְצְךָ :
(ו) וַיַּעַשׂ יְהוָה אֶת הַדָּבָר הַזֶּה מִמְחֹרֶת וַיָּמָת כָּל מִקְנֵה מִצְרַיִם וּמִמִּקְנֵה בְנֵי יִשְׂרָאֵל לֹא מָת אֶחָד :
(ז) וַיִּשְׁלַח פְּרָעֹה וְהִנֵּה לֹא מָת מִמִּקְנֵה יִשְׂרָאֵל עַד אֶחָד וַיִּכְבַּד לֵב פְּרָעֹה וְלֹא שָׁלַח אֶת הָעָם :

את אותה המתכונת בדיוק אנו מוצאים גם בסדרה השלישית.
במכת הברד אנו מוצאים את שלשת המרכיבים:

21. באח"ב

מכת הברד - שמות פרק ט

(יג) וַיֹּאמֶר ה' אֶל מֹשֶׁה השכם בבקר והתיצב לפני פרעה ואמרת אליו כה אמר ה' אלהי העברים שלח את עמי ויעבדני:

(יד) כי בפעם הזאת אני שלח את כל מגפתי אל לבך ובעבדיך ובעמך בעבור תדע כי אין כמני בכל הארץ:
(יח) הנני ממטיר כעת מחר ברד כבד מאד אשר לא היה כמהו במצרים למן היום הוסדה ועד עתה:

בוקר : **השכם בבקר...**
התראה : **הנני ממטיר כעת מחר ברד...**
מסר : **בעבור תדע כי אין כמני בכל הארץ.**

במכת הארבה התראה :

22. מכת הארבה - שמות פרק י

(א) וַיֹּאמֶר ה' אֶל מֹשֶׁה בא אל פרעה כי אני הכבדתי את לבו ואת לב עבדיו למען שתי אתתי אלה בקרבו:
(ב) ולמען תספר באזני בנך ובן בנך את אשר התעללתי במצרים ואת אתתי אשר שמתני בס וידעתם כי אני ה' :
(ג) ויבא משה ואהרן אל פרעה ויאמרו אליו כה אמר ה' אלהי העברים עד מתי מאנת לענות מפני שלח עמי ויעבדני :
(ד) **כי אם מאן אתה לשלח את עמי** הנני מביא מחר ארבה בגבלך :

ובמכת חושך ללא התראה :

23. מכת חושך - שמות פרק י

(כא) וַיֹּאמֶר ה' אֶל מֹשֶׁה נטה ידך על השמים ויהי חשך על ארץ מצרים וימש חשך:

המטרה : " בעבור תדע כי אין כמני בכל הארץ: "

המבצע: משה. (שתפקידו לגרום לשינויים על טבעיים).

24. פרעה מכיר בכוחו של ה' בארץ (במכת הברד):

(כו) רַק בְּאַרְצְךָ גִשּׁוּן אֲשֶׁר שָׁם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֹא הָיָה כְּרָד :
(כז) וַיִּשְׁלַח פְּרָעֹה וַיִּקְרָא לְמֹשֶׁה וְלֹאֲהָרֹן וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם חֲטָאתִי הַפְּעַם יְהוָה הַצִּדִּיק וְאַנִּי נְעַמִּי הַרְשָׁעִים :
(כח) הַעֲתִירוּ אֵלַי יְהוָה וְרַב מִהֵי תִקְלֹת אֵלֵי הַיָּם וּבְרָד וְאֲשַׁלְּחָה אֶתְכֶם וְלֹא תִסְפוּן לַעֲמֹד :

25. תגובת משה:

(כט) וַיֹּאמֶר אֱלֹהֵי מֹשֶׁה בְּצִאתִי אֶת הָעִיר אֶפְרַיִם אֵל הַיְהוָה לֹא יִהְיֶה עוֹד לְמַעַן תִּדְעֶה פִּי לִיְהוָה הָאָרֶץ:
(ל) וְנִתְּנָה וְעִבְדִּיךָ יִדְעֶתִי פִּי טָרַם תִּירָאוּן מִפְּנֵי יְהוָה אֵל הַיָּם:

26. גם עבדי פרעה מבינים את המסר

(ז) וַיֹּאמְרוּ עֲבָדֵי פְרָעֹה אֱלֹהֵי עַד מִתֵּי יְהוָה זֶה לָנוּ לְמוֹקֵשׁ שְׁלַח אֶת הָאֲנָשִׁים וְנִעְבְּדוּ אֶת יְהוָה אֵל הַיָּם הַיָּם תִּדְעֶה פִּי אֲבָדָה מִצְרַיִם:
(ח) וַיּוֹשֶׁב אֶת מֹשֶׁה וְאֶת אֶהֱרֹן אֵל פְּרָעֹה וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם לָכוּ עִבְדוּ אֶת יְהוָה אֵל הַיָּם מִי נָמִי הֵא לָכֵים:
מכת בכורות סוג בפני עצמו, שכן בה הקב"ה יוצא בעצמו בתוך מצרים. הוא ולא מלאך, הוא ולא שרף.

27. מכת בכורות - שמות פרק יא

(ד) וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה כֹּה אָמַר ה' כַּחֲצַת הַלַּיְלָה אֲנִי יוֹצֵא בְּתוֹךְ מִצְרַיִם:
(ה) וּמֵת כָּל בְּכוֹר בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם מִבְּכוֹר פְּרָעֹה הַיֹּשֵׁב עַל כִּסְאוֹ עַד בְּכוֹר הַשְּׂפַחָה אֲשֶׁר אַחֲרֵי הַרְחִים וְכָל בְּכוֹר בַּהֲמָה:
(ו) וְהִיתָה צַעֲקָה גְדֹלָה בְּכָל אֶרֶץ מִצְרַיִם אֲשֶׁר כָּמָהוּ לֹא נִהִיתָה וְכָמָהוּ לֹא תִסַּף:
(ז) וְלִכְל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֹא יִחַרֵץ כֶּלֶב לִשְׁנוֹ לְמֵאִישׁ וְעַד בַּהֲמָה לְמַעַן תִּדְעוּן אֲשֶׁר יִפְלֶה ה' בֵּין מִצְרַיִם וּבֵין יִשְׂרָאֵל:
(ח) וַיִּרְדּוּ כָל עַבְדֵיךָ אֱלֹהֵי אֱלֹהֵי וְהִשְׁתַּחֲוּוּ לִי לֵאמֹר צֵא אֶתְּךָ וְכָל הָעַם אֲשֶׁר בְּרַגְלֶיךָ וְאַחֲרָיִךְ כֵּן אֲצֵא וְיֹצֵא מֵעַם פְּרָעֹה בַּחֲרֵי אֶף: ס

קיימת מחלוקת במפרשים, מה היתה מטרת מכות מצרים.

האחד רואה במכה תגובה לחטאים של מצרים⁷:

28. משנת רבי אליעזר, יט

מפני מה הביא עליהם מכת דם? מפני שהשליכו את ילדי ישראל לים, שנא: "כל הבן הילוד היאורה תשליכוהו" לפיכך דן את המים אשר ביאור.

ההנהגה האלוקית מידה כנגד מידה היא. פשעם של המצרים נעשה על ידי היאור. לכן היאור הוא הלוקה תחילה במכת הדם. וכנראה גם כל שאר המכות הם תגובה על מעשיהם של המצרים.

לעומת זאת, במדרש רבה⁸ מצאנו נימוק אחר:

29. שמות רבא פרשה ט'

על המים אשר ביאור ונהפכו לדם, למה לקו המים תחלה בדם מפני שפרעה והמצריים עובדים ליאור, אמר הקב"ה אכה אלוה תחלה ואח"כ עמו משל להדיוט אומר מחי אלהייה ויבעתון כומריו וכה"א (ישעיה כד) יפקוד ה' על צבא המרום במרום ואח"כ וגו', והדגה אשר ביאור תמות.

היאור, מקום השפע של מצרים, נתפס על ידי המצרים כאלוהיהם. כך הסביר זאת רש"י⁹, שהעדיף את ההנמקה השניה, זו של מדרש רבה:

30. רש"י שמות פרק ז

(יז) ונהפכו לדם - לפי שאין גשמים יורדים במצרים, ונילוס עולה ומשקה את הארץ, ומצרים עובדים לנילוס, לפיכך הלקה את יראתם ואחר כך הלקה אותם:

שני הפירושים חלוקים במטרת עשר המכות. לפי הפירוש הראשון באו המכות כעונש. להעניש את פרעה ואת מצרים על יחסם הקשה לישראל. הפירוש השני אינו רואה בכך את המוקד, כי אם במסר החינוכי. המכות באות ללמד את פרעה כי ה' הוא האלוקים.

לאור מה שראינו על מטרת המכות כחינוך להכרת ה', מסתבר יותר פרושם של המדרש ורש"י.

זו הסיבה לכך, שפעמים רבות מתרים בו בפרעה קודם להגעתה של המכה¹⁰:

31. שמות רבה (וילנא) פרשה ט

ט ואמרת אליו ה' אלהי העברים וגו', כה אמר ה' בזאת תדע, הה"ד (איוב לו) הן אל ישגיב בכחו מי כמוהו מורה, בנוהג שבעולם ב"ו שהוא מבקש להביא רעה על שונאו פתאום מביא עליו עד שלא ירגיש בו, והקב"ה הוא מתרה לפרעה על כל מכה ומכה כדי שישוב בו, הה"ד בזאת תדע כי אני ה' הנה אנכי נוגף את כל גבולך בצפרדעים, שלח העז.

נתמקד במכה השניה הצפרדעים:

32. מכת הצפרדעים - שמות פרק ז

(כו) ויאמר ה' אל משה בא אל פרעה ואמרת אליו כה אמר ה' שלח את עמי ויעבדני:

(כז) ואם מאן אתה לשלח הנה אנכי נגף את כל גבולך בצפרדעים:

(כח) ושרץ היאר צפרדעים ועלו ובאו בביתך ובחדר משכבך ועל מטתך ובבית עבדיך ובעמך ובתנוריך ובמשארותיך:

(כט) ובכה ובעמך ובכל עבדיך יעלו הצפרדעים:

33. שמות פרק ח

(א) ויאמר ה' אל משה אמר אל אהרן נטה את ידך במטך על הנהרת על היארים ועל האגמים והעל את הצפרדעים על ארץ מצרים:

(ב) ויט אהרן את ידו על מימי מצרים ותעל הצפרדע ותכס את ארץ מצרים:

(ג) ויעשו כן החרטמים בלטיהם ויעלו את הצפרדעים על ארץ מצרים:

שאלה ראשונה: בכל המקומות מדברת התורה על הצפרדעים (ברבים). לעומת זאת פעם אחת, כאשר התורה מדברת על תחילתה של המכה היא משתמשת בלשון יחיד: צפרדע. שנים מגדולי התנאים חלקו במשמעות הדבר¹¹:

34. שמות רבה (וילנא) פרשה י

ותעל הצפרדע ותכס את וגו', תני ר"ע אומר צפרדע אחת היתה והיא השריצה ומלאה את ארץ מצרים, א"ל רבי אלעזר בן עזריה עקיבא מה לך אצל הגדה כלה מדברותיך ולך אצל נגעים ואהלות, צפרדע אחת היתה ושרקה להן ובאו.

והדברים מצריכים ביאור בשתי נקודות.

ראשית, על מה ולמה תוקף ר' אלעזר בן עזריה את הסברו של ר' עקיבא, עד שהוא מקשה עליו: "מה לך אצל הגדה"? וממשיך וממליץ לו: "כלה מדברותיך ולך אצל נגעים ואהלות"? עליך לעסוק בענייני הלכה ולא בענייני הגדה! ושנית, מה טוב כל כך בהסברו של ר' אלעזר בן עזריה, עד שהוא רואה בו את ההסבר ה"נכון", בשונה מהסברו של ר' עקיבא?!

במילים אחרות, מהו שורש המחלוקת שבין שני תנאים אלו? האם נחלקו במחלוקת עקרונית או רק במחלוקת פרשנית?

ה. קל וחומר מצפרדעים

קודם שנרצה לראות מה מקומה של מכת המפרדעים בתוך המכלול של מכות מצרים נרצה לעמוד על כמה קשיים בפשטי המקראות.

לאחר שפרעה קץ בקירקורן של הצפרדעים, הוא פונה אל משה ואהרן בזעקה דחופה להסיר ממנו את המטרד:

35. שמות ח' – המו"מ בין פרעה למשה על הסרת הצפרדעים

(ד) וַיִּקְרָא פְּרַעֲהַ לְמִשָּׁה וּלְאַהֲרֹן וַיֹּאמֶר הֲעֵתִירוּ אֵלַי יְהוָה וְיִסַּר הַצְּפַרְדְּעִים מִמֶּנִּי וּמֵעַמִּי וְאַשְׁלַחְתִּיהָ אֶת הָעַם וַיִּזְכְּחוּ לַיהוָה:
 (ה) וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה לְפִרְעֹה הַתַּפְּאָר עָלַי לְמַתִּי אֶעֱתִיר לָךְ וּלְעַבְדֶיךָ וּלְעַמְּךָ לְהַכְרִית הַצְּפַרְדְּעִים מִמֶּךָ וּמִבְּתֶיךָ רַק בִּיאֵר תִּשְׁאֲרֶנָּה:

- (ו) וַיֹּאמֶר לְמַחֵר וַיֹּאמֶר כַּדְּבַרְךָ לְמַעַן תִּדְעַה כִּי אֵין כֹּה אֱלֹהֵינוּ:
 (ז) וַיִּסְרוּ הַצְּפַרְדְּעִים מִמֶּךָ וּמִבְּתֶיךָ וּמֵעַמְּךָ רַק בִּיאֵר תִּשְׁאֲרֶנָּה:
 (ח) וַיֵּצֵא מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן מֵעַם פְּרַעֲהַ וַיִּצְעַק מֹשֶׁה אֶל ה' עַל דְּבַר הַצְּפַרְדְּעִים אֲשֶׁר שָׁם לְפִרְעֹה:
 (ט) וַיַּעַשׂ ה' כַּדְּבַר מֹשֶׁה וַיִּמְתּוּ הַצְּפַרְדְּעִים מִן הַבְּתִים מִן הַחֲצֵרֹת וּמִן הַשְּׂדֵת:
 (י) וַיִּצְבְּרוּ אֹתָם חֲמֹרִם וְחֲמֹרִם וְתַבְּאֵשׁ הָאָרֶץ:
 (יא) וַיִּרְא פְּרַעֲהַ כִּי הִיתָה הַרוּחַ וְהַכֹּבֵד אֶת לְבוּ וְלֹא שָׁמַע אֱלֹהִים כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר ה' : ס

(ד) וַיִּקְרָא פְּרַעֲהַ לְמִשָּׁה וּלְאַהֲרֹן וַיֹּאמֶר הֲעֵתִירוּ אֵלַי יְהוָה וְיִסַּר הַצְּפַרְדְּעִים מִמֶּנִּי וּמֵעַמִּי וְאַשְׁלַחְתִּיהָ אֶת הָעַם וַיִּזְכְּחוּ לַיהוָה:

משה מקבל את הבקשה. אולם פונה אל פרעה בשאלה מוזרה לכאורה:

(ה) וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה לְפִרְעֹה הַתַּפְּאָר עָלַי לְמַתִּי אֶעֱתִיר לָךְ וּלְעַבְדֶיךָ וּלְעַמְּךָ לְהַכְרִית הַצְּפַרְדְּעִים מִמֶּךָ וּמִבְּתֶיךָ רַק בִּיאֵר תִּשְׁאֲרֶנָּה:

מוזרה היא השאלה, שכן ברור לכאורה שהצפרדעים מהווים מטרד בלתי נסבל עבור פרעה. ואדם חפץ בהסרת מטרד באופן מיידי?!

אולם כגודל תמיהתנו על השאלה, שבעתיים אנו תמהים על תשובתו של פרעה:

- (ו) וַיֹּאמֶר לְמַחֵר וַיֹּאמֶר כַּדְּבַרְךָ לְמַעַן תִּדְעַה כִּי אֵין כֹּה אֱלֹהֵינוּ:
 (ז) וַיִּסְרוּ הַצְּפַרְדְּעִים מִמֶּךָ וּמִבְּתֶיךָ וּמֵעַמְּךָ רַק בִּיאֵר תִּשְׁאֲרֶנָּה:

כך הגדיר את התמיהה הרמב"ן¹²:

36. רמב"ן שמות פרק ח

(ו) וַיֹּאמֶר לְמַחֵר - יָדוּעַ כִּי מִנְהַג כָּל הָאָדָם לְבַקֵּשׁ שְׁתִּסּוּר רַעְתּוֹ מִיָּד?!:

מדוע אם כן דוחה פרעה את הסתלקות הצפרדעים למחרת היום?!

שאלה נוספת

בזמן שמושה פונה אל פרעה בשאלה הוא מנסח את דבריו כך:

וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה לְפִרְעֹה הַתַּפְּאָר עָלַי לְמַתִּי אֶעֱתִיר לָךְ וּלְעַבְדֶיךָ וּלְעַמְּךָ לְהַכְרִית הַצְּפַרְדְּעִים מִמֶּךָ וּמִבְּתֶיךָ רַק בִּיאֵר תִּשְׁאֲרֶנָּה:

מה פשרה של הדגשה זו: "רק ביאור תשארנה":

גם לאחר תשובתו של פרעה, שב משה ומדגיש:

וַיֹּאמֶר כַּדְּבַרְךָ לְמַעַן תִּדְעַה כִּי אֵין כֹּה אֱלֹהֵינוּ:
 וַיִּסְרוּ הַצְּפַרְדְּעִים מִמֶּךָ וּמִבְּתֶיךָ וּמֵעַמְּךָ רַק בִּיאֵר תִּשְׁאֲרֶנָּה.

הלא הפסוקים הבאים מציינים במפורש:

- (ט) וַיַּעַשׂ ה' כַּדְּבַר מֹשֶׁה וַיִּמְתּוּ הַצְּפַרְדְּעִים מִן הַבְּתִים מִן הַחֲצֵרֹת וּמִן הַשְּׂדֵת:
 (י) וַיִּצְבְּרוּ אֹתָם חֲמֹרִם וְחֲמֹרִם וְתַבְּאֵשׁ הָאָרֶץ:

כלומר שהם מתו במקומן ולא חזרו ליאור!

בכדי להבין את התשובה נשתמש בחזקוני:

החזקוני דייק דבר נוסף בלשון הכתוב. בתחילת עליית הצפרדעים על מצרים, מתארת התורה את כל ה"חזיתות" אליהן פולשות הצפרדעים:

ועלו ובאו בביתך ובחדר משכבך ועל מטתך ובבית עבדיך ובעמך ובתנורֶיך ובמשארותיך.

לעומת זאת, כשמסיימות הצפרדעים את תפקידן, נפקד מקומם של התנורים מתיאור הפינוי:

וימתו הצפרדעים מן הבתים מן החצרות ומן השדות:
ויצברו אתם חמרס חמרס ותבאש הארץ:

החזקוני מבאר זאת בהסתמך על דברי חז"ל¹³:

37. תלמוד בבלי מסכת פסחים דף נג עמוד ב

דרש תודוס איש רומי: מה ראו חנניה מישראל ועזריה שמסרו [עצמן] על קדושת השם לכבשן האש - נשאו קל וחומר בעצמן מצפרדעים, ומה צפרדעים שאין מצווין על קדושת השם כתיב בהו + שמות ז + ובאו [ועלו] בביתך [וגו'] ובתנורֶיך ובמשארותיך. אימתי משארות מצויות אצל תנור - הוי אומר בשעה שהתנור חס, אנו שמצווין על קדושת השם - על אחת כמה וכמה:

הצפרדעים שנצטוו לקפוץ אל התנורים הלוהטים עשו זאת כדבר ה'. ומתו "על קידוש השם".
מהם למדו חנניה מישראל ועזריה ש"מסרו עצמן על קדושת השם לכבשן האש".

לאור דברים אלו, מסביר החזקוני את היעדרם של התנורים מרשימת המקומות שמהם אספו את גוויות הצפרדעים:

38. חזקוני

מן הבתים ומן החצרות - אבל לא מן התנורים ומן המשארות, לפי שמסרו נפשם למות על מצות הקב"ה. כמו שאמרו רבותינו, חזרו למקום תולדתם חיים.

ושאר הצפרדעים מתו במקומן.

למה נתכוונו חז"ל בקביעה שהצפרדעים קידשו שם שמים במעשיהם?!
חז"ל במדרש¹⁴ ראו בשימוש בצפרדעים כמי שנבחרו להביא מכה על פרעה, מסר לנביאי ישראל. ובעצם מסר לכולנו:

39. שמות רבה פרשה י'.

רבותינו אמרין מהו ויתרון ארץ בכל היא אפילו דברים שאתה רואה אותן כאלו הם מיותרין בעולם כגון זבובים ופרעושים ויתושין הן היו בכלל ברייתו של עולם שנאמר (בראשית א) וירא אלהים את כל אשר עשה, ורבי אחא ב"ר חנינא אמר אפילו דברים שאתה רואה אותן כאלו הן מיותרין בעולם כגון נחשים ועקרבים הן היו בכלל ברייתו של עולם, אמר להן הקב"ה לנביאים מה אתם סבורים אם אין אתם הולכין בשליחותי וכי אין לי שליח?! ויתרון ארץ בכל היא, אני עושה שליחותי אפי' ע"י נחש אפילו ע"י עקרב ואפילו ע"י צפרדע, תדע לך שכן שאלולי הצרעה היאך היה הקב"ה פורע מן האמוריים, ואלולי הצפרדע היאך היה פורע מן המצריים הח"ד הנה אנכי נוגף וגו'.

פעמים אנחנו מתבוננים בכריאה ונדמה בעינינו שיש דברים מיותרים בעולם, שאין בהם תועלת. אולם ישנם מצבים שבהם אנו מגלים שהכל שליחיו של הקב"ה. אפילו הזבובים, אפילו הצפרדעים. גם הם משמשים כשליחיו של מקום. ידיעה זו, שכל יצורי תבל שליחים הם להשלטת רצון ה' בעולם, היא ידיעה של קידוש השם. וגדרים אלו של קידוש השם ניתן ללמוד מן הצפרדעים.

נקודה זו, הסביר הרמב"ן¹⁵, היא הרקע לבקשתו של פרעה לדחות את העלמות הצפרדעים למחר:

40. רמב"ן שמות פרק ח'

ופירשו בשם הגאון רב שמואל בן חפני, שפרעה חשב אולי מערכת השמים הביאה הצפרדעים על מצרים ומשה ידע כי הגיע עת סורם ולכן אמר אליו התפאר עלי בחשבו שאומר לו עתה להכריתם מיד, ועל כן האריך למחר.

כחלק ממאבק האיתנים האידיאולוגי בין פרעה למשה, מנסה פרעה להבין את מחשבותיו הנסתרות של משה. פרעה סבור שהשאלה: "למתי אעתיר לך?" מתבססת על ההנחה הפשוטה, שפרעה יבקש רפואה מיידית. ולכן הוא שואלו בבטחון, שכן משה בקי במערכות השמים. על מנת להוכיח למשה, שלא האלוקים הוא המנווט את מערכות העולם, מוכן פרעה לסבול יום נוסף את קירקורן של הצפרדעים.

ז.נס וטבע

אולם מקומה של מכת הצפרדעים צריך עדיין הבנה. שכן אם מטרת המכות ללמדנו שיעור באמונה, מובן מקומה של מכת הדם. אך לא זה של מכת הצפרדעים. מכת הדם מהווה תשובה ניצחת לכופרים. המסוגל לשנות את טבעם של המים ולהופכם לדם, הוא גם זה המסוגל לברוא את המים יש מאין.¹⁶ אולם מה באה להוסיף מכת הצפרדעים?! שהרי מה בסך הכל מתרחש במכת הצפרדעים? מכת טבע המתרחשת פעמים בבעלי חיים שונים. הלכו להן הצפרדעים לטיול ברחבי מצרים. תחת מקומם הרגיל – "רק ביאור תשארגנה", הלכו לסיור בכל גבול הממלכה: "הנה אנכי נגף את כל גבולך בצפרדעים". כך תיאר זאת בצבעים עזים המדרש¹⁷:

41. שמות רבה פרשה י'

את כל גבולך בצפרדעים - רבותינו ז"ל אמרו המכות שהביא הקב"ה על המצריים גרם להם שיעשו שלום ביניהם, כיצד היה מחלוקת בין בני כוש ובין בני המצריים, המצריים אומרים עד כאן תחומנו והכושיים אומרים ע"כ תחומנו כיון שבאו הצפרדעים עשו שלום ביניהם, הגבול שהיו נכנסות לתוכו הדבר ידוע שאין השדה שלו שנאמר את כל גבולך, גבולך ולא של אחרים.

הצפרדעים יוצאות לסיור עד קצה הגבול. ובהליכתן זו הן משרטטות את קצה הממלכה, ובכך משכינות שלום עם האויבים...

ואם כך, מה באה ללמד אותנו מכה זו?!
הלא נזק ממשי אינו מביאות הצפרדעים, הן רק מטרד.
ונס "אמיתי" אין כאן. אם כן מה באות ללמדנו הצפרדעים?!
אפשר שזהו הרקע לפירוש שמביא האבן עזרא¹⁸ בשם רבים:

42. אבן עזרא שמות (הפרוש הארוך) פרק ז' כ"ז

צפרדעים, ורבים אמרו שהוא מין דג נמצא במצרים יקרא בלשון ערב אלתמסח (קרקודייל), ויוצא מן הנהר וחוטף בני אדם.
ואחרים אמרו, כי הם הנמצאים ברובי הנהרות שמשמיעים קול, והוא הנכון בעיני, והוא הידוע:

יש שראו בצפרדע, לא את זו שאנו קוראים כך בשמה, אלא את התנין. והמכה מזיקה היתה. היו יוצאים מן הנהר וחוטפים בני אדם.

אולם, האבן עזרא עצמו אינו רואה פירוש זה כנכון. הצפרדעים אינן מזיקות. הן בסך הכל משמיעות קול.
אם כך מה באה מכה זו להוסיף על המסר שלמדנו במכת הדם?!

אולי בזה נתקשה ר' עקיבא במדרש שהזכרנו בתחילת הדברים.

¹⁷ שמות רבה פרשה י'.

¹⁸ פר ז' פסוק כ"ז.

מהו הנס הגדול שהיה במכת הצפרדעים?
 על כך השיב ר' עקיבא: "צפרדע אחת היתה והשריצה ומלאה את כל ארץ מצרים"
 אכן יש כאן חריגה מגדרי הטבע. צפרדע אחת המשריצה וממלאה את כל ארץ מצרים.

אולם ר' אלעזר בן עזריה אינו מסכים כל עיקר.
 לדידו צפרדע אחת היתה. שרקה להן ובאו.
 מה פירוש הדברים?

לצורך הבהרת דבריו נתבונן במדרש נפלא¹⁹ המשרטט בצבעים מיוחדים פעולה יומיומית שלנו:

43. שמות רבה (וילנא) פרשה כ"ד א' "ויסע משה"

ר' תחליפא דקיסרין בשם ר' פילא אומר בא וראה כמה נסים עושה הקב"ה עם האדם והוא אינו יודע שאלולי היה אוכל פת כשהיא חיה היתה יורדת בתוך מעיו ומשרטת אותו אלא ברא הקב"ה מעין בתוך גרגרתו שהוא מוריד את הפת בשלום.

הפעולה הטבעית והפשוטה של אכילת לחם, יכולה היתה להיות סיוט גדול לאדם אלולי ה"נס" של טבע מאורגן. של הרמוניה ומיקום נכון של כל דבר, המאפשר ליקום לתפקד ולאדם לחיות בתוכו.

מכות מצרים באות ללמד שני יסודות הגדולים.
 על ידי הנס, יכולים אנו ללמוד את העובדה שהקב"ה ברא את העולם.
 המסוגל לשנות את הטבע ולחולל נס, הוא גם זה שברא את העולם.

אולם מכות מצרים באו ללמד גם יסוד גדול נוסף.
 הקב"ה לא רק ברא את העולם, הוא גם מנהלו של העולם.
 ואת זאת הוא מלמדנו בעזרת הכרת הטבע.

ברגע שבו מופר האיזון בטבע.

בזמן שבו כל יצור מחליט לעזוב את הטריטוריה שלו, הופך העולם למקום בלתי נסבל.

אם הצפרדעים, שמקומם הטבעי הוא "רק ביאור", מחליטות, בהמלצת צפרדע אחת, לצאת לסיור בכל הגבול, הופך היקום למקום בלתי נסבל.

וכך תופס ר' אלעזר בן עזריה את מכת הצפרדעים.
 אין צורך לחפש נס במכה זו, כפי שחיפש ר' עקיבא. היא באה לפקוח עיניים ולהתבונן, הכיצד מנהל הקב"ה את טבע עולמו.
 שכן ברגע שבו חלילה לא ינהל הקב"ה את העולם, אלא כל צפרדע תחליט לשרוק ולקרוא לחברותיה,
 יפסיק העולם להיות מקום שאפשר לחיות בו.

¹⁹ שמות רבה פרשה כ"ד.